

Kazimierz Starzyk

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu
Instytut Społeczno-Ekonomiczny
starzyk.k@gmail.com

STRATEGIA ROZWOJU OTWARTEGO CHIN JAKO ŹRÓDŁO NARASTANIA MIĘDZYNARODOWEJ NIERÓWNOWAGI PŁATNICZEJ W KONTEKŚCIE HANDLU Z USA

Streszczenie: Narastanie od przełomu wieków międzynarodowej nierównowagi płatniczej stanowi jedno z kluczowych wyzwań dla dalszego rozwoju handlu międzynarodowego. Jest także jedną z przyczyn światowego kryzysu finansowego 2007/2008+ oraz stanowi w konsekwencji strukturalny hamulec rozwoju gospodarki światowej. Uważa się, że istotnym źródłem tej sytuacji jest dynamiczny, ale niezrównoważony wzrost obrotów handlowych gospodarek wschodzących Azji Wschodniej, zwłaszcza Chin, w następstwie realizowanej przez nie strategii rozwoju otwartego o charakterze proeksportowym.

Celem artykułu jest przedstawienie elementów proeksportowej strategii rozwoju otwartego na przykładzie Chin w kontekście związków tej strategii z narastaniem międzynarodowej nierównowagi płatniczej, ze szczególnym uwzględnieniem handlu Chiny – USA. W artykule przedstawiono: elementy chińskiej strategii rozwoju otwartego oraz jej wpływ na budowę potencjału eksportowego; istotę międzynarodowej nierównowagi płatniczej oraz jej fazy w kontekście handlu Chiny – USA; problem gospodarek nadwyżkowych i deficytowych w kontekście narastania tendencji protekcjonistycznych; nowe tendencje w międzynarodowym wewnątrzgałęziowym podziale pracy z udziałem Chin i USA w odniesieniu do narastania międzynarodowej nierównowagi płatniczej.

Słowa kluczowe: gospodarka światowa, strategia rozwoju otwartego, międzynarodowa nierównowaga płatnicza, gospodarki nadwyżkowe, gospodarki deficytowe, handel wewnątrzgałęziowy, rezerwy walutowe, protekcjonizm.

JEL Classification: F10, F13, F14, F20, F43, F63, G01.

Wprowadzenie

Od przełomu wieków ważnym problemem w rozwoju handlu międzynarodowego staje się narastanie międzynarodowej nierównowagi płatniczej w relacjach handlowych gospodarek wysoko rozwiniętych, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych, z gospodarkami wschodzącymi o proeksportowym modelu rozwoju, Chinami w szczególności. Jedną z przyczyn tego zjawiska jest relatywnie wolniejszy wzrost eksportu gospodarek wysoko rozwiniętych do gospodarek wschodzących na tle ich wysokiego importu, zwłaszcza z krajów Azji Wschodniej. W konsekwencji rośnie deficyt ich bilansów handlowych, a w rezultacie także bieżących. Z tego punktu widzenia stają się one gospodarkami deficytowymi, zaś gospodarki wschodzące, o których mowa – nadwyżkowymi. Ta sytuacja stanowi jedną z przyczyn światowego kryzysu finansowego 2007/2008+ oraz powstałych w jego następstwie strukturalnych zakłóceń w handlu międzynarodowym przyczyniających się do pogłębienia międzynarodowej nierównowagi płatniczej. Odpowiedzialność za nią ponoszą głównie Stany Zjednoczone, ale także Chiny.

W świetle teorii, nie sięgając jednak do narzędzi protekcjonistycznych, powrót do międzynarodowej równowagi płatniczej wiąże się, z jednej strony, ze wzrostem eksportu gospodarek deficytowych, zwłaszcza tych, które charakteryzują się rosnącym ujemnym saldem bilansu handlowego, oraz z drugiej strony ze wzrostem importu nadwyżkowych gospodarek wschodzących. Służą temu odpowiednie narzędzia polityki handlowej wraz z narzędziami polityki przemysłowej oraz strategicznej polityki handlowej, które w ramach mechanizmu rynkowego mogą prowadzić do przywrócenia międzynarodowej równowagi płatniczej.

Strukturalne zagrożenia płynące dla handlu międzynarodowego z narastania międzynarodowej nierównowagi płatniczej polegają jednak i na tym, że głównymi jej sprawcami są, z jednej strony, gospodarki wysoko rozwinięte, zwłaszcza amerykańska, odgrywająca kluczową rolę w procesach globalizacji gospodarki światowej, a drugiej, gospodarka chińska, która – podobnie jak inne gospodarki wschodzące, zwłaszcza Indie – ma rosnące polityczne aspiracje globalne w następstwie trwałego awansu gospodarczego. Przywracanie więc międzynarodowej równowagi płatniczej leży także w ramach międzynarodowej politycznej działalności państw i obecnie spoczywa głównie na rządach Stanów Zjednoczonych oraz Chin.

Brak w połowie ostatniej dekady ubiegłego wieku adekwatnej reakcji rządów Stanów Zjednoczonych oraz Chin, ale także organizacji międzynarodowych, zwłaszcza IMF, stał się istotną przyczyną światowego kryzysu finansowego, który z kolei przyczynił się do pogłębienia międzynarodowej nierównowagi płat-

niczej. Towarzyszy temu przesuwaniu biegunów rozwoju gospodarki światowej z tradycyjnej triady, tj. Stanów Zjednoczonych, Europy Zachodniej i Japonii, do azjatyckich gospodarek, Chin w szczególności. Według Z. Brzezińskiego stanowi to jedno z trzech najważniejszych przemian (obok globalnego przebudzenia politycznego oraz narastania problemów globalnych, zwłaszcza biedy i terroryzmu), które będą w XXI w. determinować globalne tendencje ekonomiczne i polityczne [Brzeziński, Scowcroft, 2008, s. 2].

W przewidywalnej globalnej perspektywie w powyższych procesach kluczowymi podmiotami pozostają Stany Zjednoczone, jako czołowa gospodarka współkształtująca procesy współczesnej gospodarki światowej, oraz Chiny jako gospodarka usytuowana obecnie na drugiej pozycji światowej pod względem wielkości PKB. Ich awans ekonomiczny, niezależnie od czynników wewnętrznych, wiąże się z efektywnym wykorzystaniem czynników zewnętrznych, a w szczególności ze skutecznie realizowaną od 1978 r. strategią proeksportową stanowiącą podstawowe narzędzie otwierania chińskiej gospodarki determinujące kluczową rolę Chin w handlu światowym oraz globalnym wewnątrzgałęziowym podziale pracy stanowiącym obecnie jego główną siłę napędową.

Otwieranie gospodarki można zdefiniować jako proces polegający na wiązaniu kierunków rozwoju danej gospodarki z kierunkami rozwoju gospodarki światowej przez odpowiednio kształtowane procesy inwestycyjne, uwzględniające podaż i popyt zagraniczny w celu podwyższenia efektywności gospodarowania. Przyjmujemy, że jej przejawem są wzrost PKB, postęp techniczny, równowaga zewnętrzna i wewnętrzna, wzrost konkurencyjności, a w rezultacie wzrost dobrobytu; chińskie doświadczenia potwierdzają tak postrzeganą istotę otwierania gospodarki.

Określenie ekonomicznej istoty otwierania chińskiej gospodarki wymaga wcześniejszego nawiązania do modelu gospodarki autarkicznej, specyficznej dla gospodarki planowej. Jako kryterium wyróżniające te dwa modele przyjmuje się w autorskiej koncepcji strategii rozwoju otwartego funkcje handlu zagranicznego, odpowiednio: pasywną dla modelu autarkicznego (import niezbędny versus eksport nadwyżek oraz dogmat równowagi bilansu handlowego) oraz aktywną dla modelu otwartego, gdzie import staje się czynnikiem dostosowującym strukturę dochodu narodowego do potrzeb rozwoju gospodarczego, a eksport służy dyskutowaniu skali produkcji i w rezultacie także gromadzeniu rezerw walutowych [Starzyk, 2009, s. 67-74]. W sytuacji chińskiej gospodarki, obok skokowego wzrostu obrotów handlu zagranicznego, skutkuje to trwałymi zmianami w bilansie handlowym, które polegają na przechodzeniu od nadwyżki importowej w pierwszej fazie otwierania gospodarki do eksportowej, która w rezultacie ma istotny wpływ na narastanie międzynarodowej nierównowagi płatniczej.

W artykule, zarówno w warstwie teoretycznej, jak i empirycznej, wykorzystano głównie metodę analityczno-opisową, ale także normatywną, kiedy autor wyraża opinie wartościujące. Zastosowano również metodę porównawczą, mając na uwadze podmiotowe przemiany w gospodarce światowej w następstwie rynkowej transformacji chińskiej gospodarki. Sięgnięto do narzędzi specyficznych dla analizy stosunków międzynarodowych jako obszaru badań warsztatowo ciągnących w stronę nauk politycznych, wychodząc z założenia o ścisłym związku chińskiej gospodarki z polityką.

Teoretyczna warstwa artykułu ma autorski charakter. Autor, obok aktualnej literatury przedmiotu, nawiązuje do własnych publikacji dotyczących zagranicznej polityki ekonomicznej w procesie otwierania chińskiej gospodarki oraz dotyczących problemów międzynarodowej nierównowagi płatniczej w kontekście światowego kryzysu finansowego 2007/2008+. Wychodzi z założenia, że kluczowe znaczenie dla przedstawienia podjętego problemu badawczego ma określenie w świetle teorii źródeł gospodarki chińskiej jako nadwyżkowej.

1. Gospodarka chińska jako gospodarka nadwyżkowa

Źródło gospodarki chińskiej jako nadwyżkowej ma strukturalny charakter i wiąże się ze specyfiką jej otwierania stanowiącego klucz transformacji rynkowej, której rozpoczęcie nastąpiło w Chinach na przełomie lat 70. i 80. w efekcie decyzji politycznych. Otworzyły one drogę do stopniowego przechodzenia od mechanizmów gospodarki planowej do gospodarki rynkowej oraz nadaniu aktywnych funkcji handlowi zagranicznemu z akcentem na import technologii i osiągnięcia w długim okresie nadwyżki eksportowej [Starzyk, 2018]. Istotne jest w tym kontekście, że zjawisko otwierania gospodarki rozumiemy jako proces ekonomiczny, natomiast stosujemy także pojęcie otwarcia gospodarki, które ma wymiar statyczny. Oba te wzajemnie uzupełniające się pojęcia możemy zilustrować przy pomocy szeregu wskaźników ilościowych przedstawiających zależność między handlem zagranicznym a innymi wielkościami agregatowymi gospodarki. W ekonomii międzynarodowej otwarcie gospodarki jest definiowane jako udział handlu zagranicznego w produkcie krajowym brutto (eksport + import / PKB), co w sposób ogólny określa miejsce handlu zagranicznego w gospodarce. W przypadku Chin wskaźnik ten wynosił 33,6% w 2017 r., co plasuje Chiny w grupie krajów o otwartej gospodarce, zważywszy na wielkość ich PKB [NBSC, 2017]. Opierając się na powyższym, możemy wprowadzić dodatkowe wskaźniki bliżej określające otwarcie gospodarki. Są nimi przede wszystkim dochodowe stopy

eksportu i importu, które odpowiednio pokazują relację eksportu i importu do PKB. W przypadku Chin szacuje się, że stopa eksportu wynosiła w 1978 r. 7%, a w 2017 r. – 18,5%. Porównanie tych wskaźników w różnych okresach pośrednio informuje także o dynamice otwierania gospodarki.

Trafnie podkreśla A. Budnikowski, że relacja eksportu do PKB danego kraju nie jest wyłącznie pochodną wielkości rynku, uwypuklając w tym kontekście kluczowe także znaczenie poziomu rozwoju gospodarczego oraz strategii gospodarczej. Przytacza w tym celu wskaźnik dla wybranych krajów i w 2014 r.: Brazylii – 11,5%, Stanów Zjednoczonych – 13,5%, Malezji – 79,6%, Holandii – 83,1%, Singapuru – 187,6% [Budnikowski, 2017, s. 30-31]. Podkreślimy, że w przypadku Chin to właśnie strategia gospodarcza ma kluczowe znaczenie, ponieważ dzięki niej zachodzi proeksportowy proces otwierania chińskiej gospodarki, niosący ze sobą wzrost PKB, jak również przedstawienie dalej przemiany jakościowej w gospodarce.

Innym, również istotnym wskaźnikiem wskazującym na proces otwierania gospodarki, ale także jej rozwoju, jest rosnący poziom eksportu i importu na mieszkańca. W 1978 r. wartość eksportu towarów na mieszkańca wynosiła w Chinach 10 USD. Dwa lata później, w 1980 r., było to już prawie dwukrotnie więcej – 18 USD i narastało w kolejnych latach: w 1985 r. – 26 USD, 1990 r. – 55 USD, 2000 r. – 197 USD, 2007 r. – 923 USD, a w 2008 r. – 1082 USD, czyli wówczas nastąpiło przekroczenie przez Chiny wskaźnika kwalifikacji gospodarki jako otwartej [Starzyk, 2009].

Z uwzględnieniem kryterium salda bilansu handlowego możemy na przykładzie Chin wydzielić trzy fazy otwierania gospodarki: fazę proimportową, pośrednią i proeksportową. Pierwszą charakteryzuje wzrost obrotów handlowych, zwłaszcza szybciej importu, prowadzący z jednej strony do wzrostu produkcji oraz efektywności gospodarowania poprzez import inwestycyjny, ale z drugiej do powstania nadwyżki importowej, co w aspekcie teorii oznacza zerwanie z kluczowym dogmatem gospodarki planowej, jakim jest równowaga bilansu handlowego. Podkreślimy, że przy niedostatecznej zdolności do importu (ze względu na słabość potencjału eksportowego i niską wiarygodność kredytową, a to ma miejsce w pierwszej fazie transformacji chińskiej gospodarki) traktujemy nadwyżkę importową jako uzasadnione zjawisko ekonomiczne. Pozwala ona bowiem na wygospodarowanie swoistej masy krytycznej umożliwiającej trwałą rozwój gospodarki w późniejszym okresie pod warunkiem, że nadwyżka będzie źródłem importu technologii, który warunkuje budowę potencjału eksportowego. Taka sytuacja wystąpiła w Chinach w latach 1978-1989. W tej fazie otwierania gospodarki ($Im > Ex$), określanej przez nas jako proimportowa, za-

kładamy przewagę protekcjonistycznych elementów w zagranicznej polityce ekonomicznej. Zakres tych elementów w przypadku Chin jest bardzo szeroki, łącznie z nakazami i zakazami natury administracyjnej. Natomiast w obszarze polityki handlowej polegają one m.in. na wysokich cłach w odniesieniu do towarów traktowanych jako zbędne (głównie dobra konsumpcyjne, zwłaszcza luksusowe), ograniczeniach ilościowych oraz różnego rodzaju form wiązania importu z eksportem o charakterze kompensacyjnym. Elementem protekcjonistycznym w tej fazie otwierania gospodarki jest także selektywna polityka w stosunku do ZIB oraz importu technologii polegająca na preferencjach dla technologii sprzyjających budowie potencjału eksportowego.

Druga faza otwierania gospodarki ($Ex = Im$), charakteryzująca się osiągnięciem równowagi bilansu handlowego, ale na znacząco wyższym poziomie obrotów handlowych, z założenia ma charakter przejściowy. W Chinach nastąpiło to w latach 1986-1990. W tej fazie jest nadal uzasadnione stosowanie protekcjonistycznych narzędzi polityki handlowej, ponieważ przedwczesna liberalizacja tej polityki może prowadzić do nawrotu do nadwyżki importowej, która – jeżeli przejdzie w średni okres – może stanowić impuls do zamykania gospodarki w obawie przed długiem zagranicznym. Takie zjawisko wystąpiło na krótko w przypadku Chin na przełomie lat 80. i 90. i groziło załamaniem reform. Mogło to doprowadzić wówczas do zahamowania decentralizacji gospodarki oraz jej przekształceń rynkowych i zwrotu w stronę gospodarki planowej. Przewaga wówczas zwolenników reform rynkowych przeważała o dalszej transformacji chińskiej gospodarki oraz utrzymywaniu proeksportowej strategii rozwoju otwartego [Starzyk, 2009].

Trzecią fazę otwierania chińskiej gospodarki, proeksportową ($Ex > Im$), rozpoczętą w połowie lat dziewięćdziesiątych, cechuje od przełomu wieków trwała nadwyżka bilansu handlowego. Ilustruje to tabela 1.

Tabela 1. Handel Chiny – USA w latach 2001-2018 (towary, mld USD, ceny bieżące)

	2001	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Eksport Chin ogółem	266,1	762,0	1577,8	1898,4	2048,8	2209,0	2342,3	2273,5	2097,6	2263,4	2494,2
Import Chin ogółem	243,6	660,0	1396,0	1743,4	1818,2	1950,0	1959,2	1679,6	1587,9	1843,8	2135,0
Saldo	22,5	102,0	181,8	155,0	230,6	259,0	383,1	593,9	509,7	419,6	359,2
Eksport Chin do USA	54,4	163,2	283,8	325,0	352,4	369,1	397,1	410,0	385,7	430,3	479,7
Import Chin z USA	26,2	48,7	102,7	123,1	133,8	153,4	160,1	148,7	135,1	154,4	156,0
Saldo	28,1	114,4	181,0	201,9	218,7	215,7	237,0	261,3	250,6	275,9	323,7
Udział USA w chińskim eksporcie	20,4%	21,4%	18,0%	17,1%	17,2%	16,7%	17,0%	18,0%	18,4%	19,0%	19,2%
Udział USA w chińskim imporcie	10,8%	7,4%	7,4%	7,1%	7,4%	7,9%	8,2%	8,9%	8,5%	8,4%	7,3%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: ITC [2018].

Towarzyszy temu zjawisku gromadzenie rezerw walutowych, które w 2015 r. wyniosły 3,4 bln USD, co stanowiło wówczas 29,08% światowych rezerw dewizowych [Skopiec, 2017, s. 47].

Rosnąca nadwyżka w bilansie handlowym zachęca Chiny do liberalizacji polityki handlowej. Jest to naturalną konsekwencją ekspansji eksportowej, której kontynuację warunkuje, z jednej strony, dalsze otwarcie własnego rynku, a drugiej, pogłębienie procesów integracji gospodarki chińskiej ze światową, czemu sprzyja uzyskanie przez Chiny członkostwa w WTO w 2001 r. Stało się ono kluczowym czynnikiem rozwoju handlu zagranicznego Chin, a w konsekwencji rozwoju chińskiej gospodarki [Majchrowska, 2014, s. 112].

Korzystna dla chińskiej gospodarki sytuacja w handlu zagranicznym ma jednakże niekorzystny wpływ na dalszy rozwój handlu międzynarodowego, a w rezultacie gospodarki światowej, zwłaszcza kiedy analizujemy chińską nadwyżkę eksportową w aspekcie międzynarodowej nierównowagi płatniczej, której pogłębienie obserwujemy po kryzysie finansowym 2007/2008+.

2. Istota i fazy międzynarodowej nierównowagi płatniczej z perspektywy handlu Chiny – USA

Pojęcie międzynarodowej nierównowagi płatniczej będziemy postrzegać jako pochodną niezrównoważonych w długim okresie bilansów obrotów handlowych gospodarek odgrywających kluczową rolę w gospodarce światowej i handlu międzynarodowym, określając je jako dominujące lub wiodące. Będziemy je dzielić na nadwyżkowe i deficytowe, przyjmując, że źródłem międzynarodowej nierównowagi płatniczej jest trwały, tj. występujący w długim okresie, brak równowagi bilansu handlowego obu tych grup krajów w ich handlu wzajemnym.

W zależności od wielkości oraz dynamiki narastania ujemnego salda bilansu handlowego gospodarek dominujących w handlu światowym możemy wyróżnić pięć wzajemnie przenikających się faz międzynarodowej nierównowagi płatniczej: zachwianie – naruszenie – załamanie – kryzys finansowy – wychodzenie [Starzyk, 2012, s. 537-546].

Fazę zachwiania międzynarodowej równowagi płatniczej odzwierciedla ujemne saldo bilansu handlowego części gospodarek wiodących występujące w krótkim okresie, ale przechodzące w średni. Ta sytuacja nie zawiera jeszcze groźby załamania międzynarodowej równowagi płatniczej. W gospodarce rynkowej jest zjawiskiem normalnym i wiąże się z autonomicznym kształtowaniem transakcji w obrębie bilansu obrotów bieżących i kapitałowych. Ewentualne

doprowadzenie do równowagi bilansu handlowego lub jego nadwyżki może nastąpić w ramach narzędzi polityki handlowej będących w dyspozycji danego kraju. W przeciwnym razie faza zachwiania przejdzie w fazę naruszenia.

Faza zachwiania międzynarodowej równowagi płatniczej wystąpiła w połowie lat 90., głównie z przyczyny rosnącego deficytu bilansu handlowego Stanów Zjednoczonych oraz niektórych krajów Europy Zachodniej w handlu z krajami Azji Wschodniej. Towarzyszyła temu odpowiednio rosnąca nadwyżka eksportowa, zwłaszcza Chin, ale także Korei Południowej, Tajwanu, Singapuru i Hongkongu. Prowadzi to do wzrostu ich oficjalnych rezerw walutowych. Ewentualna korekta bilansu handlowego jest wówczas nadal zadaniem dla polityki handlowej kraju deficytowego, zwłaszcza w sytuacji, kiedy słabnie popyt zagraniczny. Nie zauważa się jednak w tamtym okresie takiej reakcji, zwłaszcza ze strony rządu Stanów Zjednoczonych, mimo wyraźnie już wówczas występującego ich ujemnego salda bilansu handlowego. W 2001 r. wyniosło ono ok. 28 mld USD przy eksporcie Chin do USA wynoszącym ok. 54 mld i imporcie z USA ok. 26 mld. Udział Stanów Zjednoczonych w chińskim eksporcie wyniósł wówczas 20,4%, a imporcie – 10,8% (tabela 1).

Jeżeli zachwianie międzynarodowej równowagi płatniczej wychodzi poza średni okres, to taką sytuację w płatnościach międzynarodowych będziemy określać jako naruszenie międzynarodowej równowagi płatniczej. Stanowi to wówczas zaczątek krzyżowania się wzajemnych interesów gospodarek deficytowych i nadwyżkowych w dziedzinie obrotów towarowych i usługowych oraz finansowych. Ta sytuacja zachęca kraje deficytowe do stosowania protekcjonistycznych narzędzi polityki handlowej, najczęściej o charakterze pozataryfowym. Takie naruszenie międzynarodowej równowagi płatniczej nastąpiło w połowie ubiegłej dekady. Odpowiedzialne są za nie głównie Stany Zjednoczone, których deficyt bilansu obrotów bieżących w 2005 r. wyniósł ok. 800 mld (stanowiło to wówczas ok. 7% PKB Stanów Zjednoczonych oraz ponad 2% światowego PKB). Jeżeli chodzi o bilans handlowy Chiny – USA, to jego chińska nadwyżka wynosiła w 2005 r. ok. 114 mld USD przy wartości chińskiego eksportu ok. 162 mld, zaś importu – 48,7 mld (tabela 1). Pojawiły się wówczas próby wprowadzenia ograniczeń importu z Chin, ale ich skuteczność była niewielka, zważywszy na standardy handlu światowego obowiązujące członków WTO; dodać też należy korzystny wpływ importu towarów konsumpcyjnych z Chin na wskaźnik inflacji.

Podkreślmy: faza naruszenia międzynarodowej równowagi płatniczej wymaga także adekwatnej reakcji MFW oraz rządów zarówno gospodarek deficytowych, jak i nadwyżkowych. Głównie tych pierwszych, w postaci uruchomienia odpowiednich narzędzi polityki handlowej zarówno po stronie importu, jak

i eksportu, sprzyjających, z jednej strony, ograniczeniu importu, zwłaszcza konsumpcyjnego, ale też wzrostu eksportu. Z drugiej strony zaś, zadanie dla krajów nadwyżkowych to zwiększenie importu oraz zwiększenie dostępu do rynku. W tej ostatniej kwestii oczekiwania Stanów Zjednoczonych są znacząco wyższe w stosunku do dotychczasowych chińskich działań liberalizacyjnych, co stało się jedną z przyczyn amerykańsko-chińskich kontrowersji handlowych w trakcie prezydentury Trumpa.

Brak wymienionych działań powoduje przejście do fazy załamania międzynarodowej równowagi płatniczej, co nastąpiło w drugiej połowie dekady 2001-2010. Należy podkreślić, że faza załamania międzynarodowej równowagi płatniczej wymaga adekwatnej reakcji gospodarek nadwyżkowych. Profesor S. Rączkowski [1984, s. 261] czyni je więc współodpowiedzialnymi za wychodzenie z międzynarodowej nierównowagi płatniczej, kiedy analizuje historyczne doświadczenia związane z międzynarodowymi stosunkami finansowymi.

Wracając do współczesności: o ile IMF, ale także rządy, zwłaszcza krajów deficytowych, głównie Stanów Zjednoczonych, nie zdawały sobie jeszcze sprawy z groźących następstw załamania międzynarodowej równowagi płatniczej, o tyle tę fazę międzynarodowej nierównowagi płatniczej dostrzegają środowiska naukowe i przestrzegają przed jej skutkami. K. Lutkowski stawiał wówczas pytanie, na ile międzynarodowy system walutowy może oprzeć się napięciom generowanym przez tak dużą i długotrważącą nierównowagę w obrotach handlowych, zwłaszcza na kierunku Stany Zjednoczone – Azja Wschodnia i kraje naftowe. W odpowiedzi podkreśla ogromną wagę tego problemu, ponieważ chodzi w tym przypadku o zachowanie zdolności tego systemu do ułatwiania wymiany handlowej i kapitałowej oraz wspierania wzrostu gospodarczego w świecie. Trafnie podkreśla, że warunek ten nie byłby spełniony, gdyby utrzymanie dotychczasowych zasad funkcjonowania systemu musiało być opłacone dużą niestabilnością kursów walutowych, zmiennymi i przeciętnie wysokimi stopami procentowymi, recesją i zahamowaniem wzrostu z towarzyszącą temu deflacją, względnie inflacją [Lutkowski, 2006, s. 437].

W sytuacji braku adekwatnej reakcji ze strony rządów krajów deficytowych, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych, jak też nadwyżkowych – szczególnie Chin, ale także IFM – faza załamania międzynarodowej równowagi płatniczej zaczyna obejmować coraz szersze kręgi gospodarek zintegrowanych z gospodarką światową. Daje to impuls do kolejnej fazy międzynarodowej nierównowagi płatniczej, tj. kryzysu finansowego. Dalej obejmuje on kolejno sektor bankowy, a następnie ubezpieczeniowy oraz rynek kapitałowy i tą drogą, jak wskazuje na to transmisja i umiędzynarodowienie kryzysu bankowego w 2007/2008+

w Stanach Zjednoczonych, przechodzi w światowy kryzys gospodarczy, przechodząc w sferę produkcji, konsumpcji i wymiany, przenosząc się na inne gospodarki otwarte na międzynarodową wymianę gospodarczą, w tym również nadwyżkowe gospodarki wschodzące Azji Wschodniej, a Chin w szczególności.

Wychodzenie z międzynarodowej nierównowagi płatniczej wiąże się zatem ze wzrostem konkurencyjności gospodarek wysoce rozwiniętych, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych, ale także Europy Zachodniej, jak również wzrostem importu gospodarek wschodzących. Stanowi to obecnie warunek zahamowania ewentualnego kolejnego światowego kryzysu finansowego, co wielu ekonomistów wiąże z polityką proeksportową Chin oraz ich hegemonistycznymi aspiracjami [Brunet, Guichard, 2011]. W tym kontekście następuje również krytyka chińskich praktyk handlowych, stojących za sukcesami eksportowymi, które zdaniem wielu ekonomistów nie są zgodne ze standardami światowymi [„The Economist”, 2018]. Rodzi to zmiany w polityce handlowej Stanów Zjednoczonych wobec Chin, których istotnym elementem od 2018 r. jest nowa polityka celna w warunkach narastającego ujemnego salda bilansu handlowego USA z Chinami [Campbell, Ratner, 2018]. Można z tego powodu również oczekiwać dalszych zmian w podejściu Stanów Zjednoczonych do modelu globalnego wewnątrzgałęziowego podziału pracy, który obecnie stanowi główną siłę napędową handlu międzynarodowego, ale rodzi, z jednej strony, chińską nadwyżkę eksportową, a drugiej – amerykańską nadwyżkę importową, pogłębiając tym samym międzynarodową nierównowagę płatniczą.

3. Globalny wewnątrzgałęziowy podział pracy z udziałem Chin i USA

Dynamicznemu rozwojowi chińskiej gospodarki po 1978 r. towarzyszą stopniowe zmiany struktury handlu zagranicznego, będące pochodną międzynarodowej specjalizacji produkcji o wymiarze globalnym. Ogólnie rzecz ujmując, polegają one na przechodzeniu chińskiej gospodarki od międzygałęziowego do wewnątrzgałęziowego podziału pracy, który sprzyja wzrostowi udziału Chin w handlu światowym. Pierwotnym źródłem powyższego zjawiska są przemiany w regionalnym przemysłowym podziale pracy, zachodzące w gospodarkach Azji Wschodniej od połowy lat 60., a wyznaczają je nowe procesy i produkty będące wówczas pochodną postępu technicznego i innowacji pobudzonych zarówno przez popyt regionalny, jak i krajów wysoce rozwiniętych. Sprawczą rolę w tych przemianach odgrywała Japonia.

3.1. Regionalny wewnątrzgałęziowy podział pracy z udziałem Japonii

W okresie kształtowania podstaw rozwoju krajów nowo uprzemysłowionych Azji Wschodniej, zwłaszcza do przełomu lat 80. i 90., wiodącą funkcję w rozwoju azjatyckiego handlu wewnątrzgałęziowego pełniła Japonia, a następnie wzorujące się na jej modelu rozwoju gospodarki Hong Kongu, Singapuru, Tajwanu oraz Korei Południowej. Japonia eksportowała do nich maszyny i urządzenia oraz elementy kooperacyjne, co następowało zarówno w ramach wymiany handlowej, jak i różnych form współpracy produkcyjnej, zwłaszcza inwestycji bezpośrednich.

Elementy kooperacyjne dostarczane wówczas przez Japonię do krajów Azji Wschodniej były tam poddawane dalszym procesom produkcyjnym, najczęściej operacjom pracochłonnym. Gotowe wyroby były już wówczas eksportowane głównie do krajów rozwiniętych. Część wracała jednak do Japonii w formie dostaw zwrotnych, dyskontującej przez to przewagi komparatywne producentów w krajach nowo uprzemysłowionych, co równocześnie pozwoliło Japonii na rezygnację z własnej produkcji tych wyrobów i podjęcie u siebie produkcji nowych, z założenia na wyższym poziomie technologicznym, odnosząc tą drogą dalsze korzyści komparatywne. W takim handlu były często wykorzystywane transakcje kompensacyjne, zwłaszcza typu *buy-back*, polegające na zapłacie firmom japońskim należnych kwot za dostarczaną technologię i elementy kooperacyjne w formie produktów wytwarzanych w krajach nowo uprzemysłowionych Azji Wschodniej. W rezultacie tak kształtujący się międzynarodowy podział pracy stał się istotnym źródłem rozwoju gospodarek Azji Wschodniej z wiodącą rolą Japonii w tym procesie.

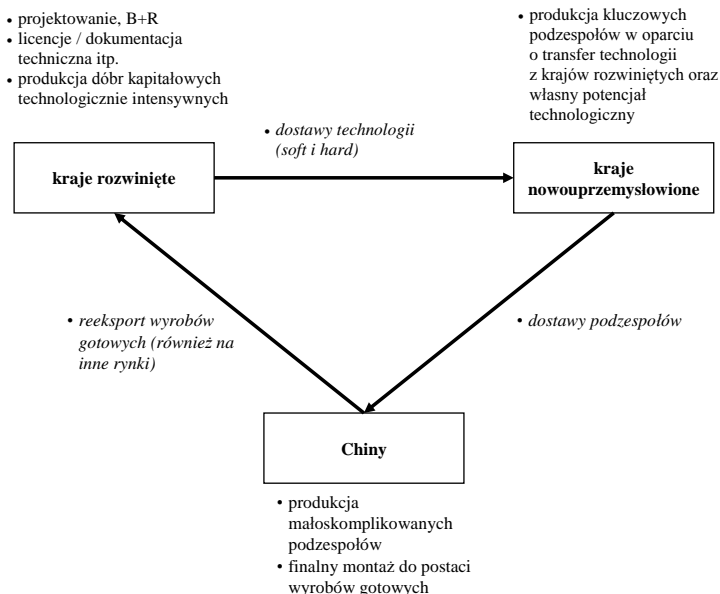
3.2. Globalny model wewnątrzgałęziowego podziału pracy z udziałem Chin

Dynamiczny rozwój gospodarek nowo uprzemysłowionych Azji Wschodniej (obecnie określanych jako gospodarki wschodzące), zwłaszcza Hong Kongu, Tajwanu, Singapuru i Korei Południowej, a następnie chińskiej, powoduje istotne zmiany w regionalnym wewnątrzgałęziowym podziale pracy. Po pierwsze, zmiana polega na szerszym włączeniu się do tej współpracy Stanów Zjednoczonych i krajów Europy Zachodniej, które stały się, obok Japonii, ważnymi dawcami technologii i odbiorcami wyrobów gotowych, widząc w tym dla siebie możliwości dyskontowania korzyści skali oraz korzyści komparatywne wiążące się z relatywnie niższymi kosztami pracy, a także korzyści marketingowe wiążące się z dostępem do dynamicznie rozwijających się rynków Azji Wschodniej.

W tym nowym modelu, jaki rozwija się w obszarze Azji Wschodniej od drugiej połowy lat 90., podzespoły są transferowane z Azji Wschodniej głównie do Chin i tam poddawane finalnej obróbce o charakterze pracochłonnym, a następnie eksportowane w postaci gotowych wyrobów.

Kluczowym elementem modelu globalnego jest międzynarodowy transfer technologii (w tym częściowo także w formie uprzedmiotowionej) ze Stanów Zjednoczonych, Europy Zachodniej, ale również nadal Japonii. One bowiem są głównym – i podkreślmy: pierwotnym źródłem transferu nowoczesnych technologii do Azji Wschodniej, pobudzającym światowy wewnątrzgałęziowy podział pracy. One też są głównym odbiorcą produktów finalnych eksportowanych przez Chiny, co stanowi wyróżniającą specyfikę tego modelu. Szczególnie ważną rolę odgrywa pod tym względem handel Chin z Tajwanem jako głównym dostawcą przedmiotowych części i podzespołów.

W ramach powyższego modelu podziału pracy obserwujemy zjawisko wielostronnej komplementarności o charakterze wewnątrzgałęziowym, niosące ze sobą korzyści ekonomiczne (np. korzyści skali) i społeczne (zatrudnienie). Oznacza to równocześnie rozbudowę potencjału innowacyjnego w regionie Azji Wschodniej z coraz większym udziałem Chin, co wpływa na międzynarodowy globalny podział pracy, przejawiając się w przesuwaniu biegunów rozwoju do Azji Wschodniej w następstwie specyficznej wielostronnej międzynarodowej współpracy produkcyjnej o charakterze wewnątrzgałęziowym (rys. 1).

Rys. 1. Globalny model wewnątrzgałęziowego podziału pracy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Starzyk [2009].

Podział pracy w ramach powyższego modelu jest następujący: kraje wysoce rozwinięte projektują dobra kapitałowe technologicznie intensywne, wykonują najbardziej technologicznie zaawansowane ich elementy i dostarczają je, wraz z dokumentacją techniczną, do Azji Wschodniej (po stronie krajów rozwiniętych znajdują się więc: pomysł oraz „software”, a częściowo także „hardware” w postaci bardziej skomplikowanych podzespołów, wykorzystany w dalszej fazie produkcji w gospodarkach Azji Wschodniej). Gospodarki Azji Wschodniej dokonują dalszej obróbki sprowadzanych elementów na podstawie otrzymanej dokumentacji oraz dodają samodzielnie wyprodukowane podzespoły częściowo na podstawie otrzymanej dokumentacji, a częściowo własnej. Następnie eksportują takie urządzenia do Chin, Chiny dokonują ostatecznego montażu oraz eksportują wyrób finalny głównie do gospodarek wysoko rozwiniętych, zwłaszcza do Stanów Zjednoczonych. Znajduje to pełne odzwierciedlenie w danych statystycznych dotyczących handlu Chiną – USA (por. tabela 1).

Dla krajów wysoko rozwiniętych, dających pierwotny impuls tej formie współpracy w postaci transferu technologii, rezultaty dotyczą: wzrostu eksportu nowoczesnych technologii zarówno do krajów nowo uprzemysłowionych Azji Wschodniej, jak i Chin; wzrostu eksportu pośredniego do krajów Azji Wschodniej, przy czym coraz częściej do Chin (eksport USA do Chin ogółem wzrósł z 16,1 mld USD w 1995 r. do 27,3 mld USD w 2002 r., a udział eksportu kooperacyjnego odpowiednio z 37,0% do 44,0% [Hale, Hughes, 2003]).

Przedstawiony model globalnego wewnątrzgałęziowego podziału pracy ma następujący wpływ na bilans handlowy Chin: rodzi deficyt z krajami Azji Wschodniej oraz nadwyżkę z krajami rozwiniętymi. Zjawisko to ma charakter strukturalny i narastający. Wiąże się bowiem ze specyfiką wewnątrzgałęziowego podziału pracy, jaki następuje w omawianej formie wielostronnej współpracy produkcyjnej i łączy się z korzyściami komparatywnymi, jakie odnoszą kraje rozwinięte z tytułu relatywnie tańszej siły roboczej w Chinach, a częściowo także w krajach Azji Wschodniej. Importowany przez nie produkt finalny jest tańszy, niż gdyby był przez nie w całości wytworzony.

Dla krajów wysoko rozwiniętych, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych, ten model współpracy będzie oznaczać w długim okresie pogłębienie deficytu bilansu handlowego z Chinami, który może okazać się trudny do zwalczania w ramach ich dodatniego salda bilansu handlowego z pozostałymi krajami Azji Wschodniej z tytułu tej formy wielostronnej współpracy produkcyjnej.

Dla Chin rola końcowego ogniwa w tym trójstronnym wewnątrzgałęziowym podziale pracy jest szczególnie korzystna, ponieważ zwiększa potencjał produkcyjny i konkurencyjność gospodarki oraz stymuluje eksport i prowadzi do

wzrostu rezerw dewizowych. W rezultacie wpływa to korzystnie na ich miejsce w handlu międzynarodowym oraz w międzynarodowych przepływach kapitałowych oraz technologii.

Podsumowanie

Dynamizm gospodarczy gospodarek wschodzących, zwłaszcza Azji Wschodniej, a Chin w szczególności, staje się od przełomu wieków kluczową siłą sprawczą procesów globalizacji gospodarki światowej dzięki realizowanej przez nie strategii rozwoju otwartego, u której podstaw leży dyskutowanie korzyści z międzynarodowej specjalizacji produkcji i ekspansji eksportowej jako podstawowego źródła wzrostu gospodarczego. Istotne jest w tym kontekście podkreślenie, że w dużym stopniu następuje to w ramach globalnego wewnątrzgałęziowego podziału pracy z rosnącym udziałem Chin jako finalnego producenta i eksportera. W konsekwencji ten podział pracy staje się głównym źródłem trwałego dodatniego salda bilansu handlowego Chin, przyczyniając się do narastania międzynarodowej nierównowagi płatniczej.

Problem międzynarodowej nierównowagi płatniczej stanowi od przełomu wieków jedno z kluczowych wyzwań gospodarki światowej. Jej pogłębienie nastąpiło po światowym kryzysie finansowym 2007/2008+, stając się strukturalną barierą rozwoju handlu międzynarodowego, a w konsekwencji gospodarki światowej. Podkreślamy, że za wychodzenie z międzynarodowej nierównowagi płatniczej odpowiedzialne są zarówno gospodarki deficytowe, zwłaszcza Stany Zjednoczone, jak i nadwyżkowe, szczególnie Chiny.

Literatura

- Brunet A., Guichard J.P. (2011), *Chiny światowym hegemonem?*, Studio Emka, Warszawa.
- Brzeziński Z., Scowcroft B. (2009), *Ameryka i świat*, Świat i My, Łódź.
- Budnikowski A. (2017), *Ekonomia międzynarodowa*, PWE, Warszawa.
- Campbell K.M., Ratner E. (2018), *The China Reckoning. How Beijing Defied American Expectations*, "Foreign Affairs" March/April, Vol. 97, No. 2, s. 60-70.
- Hale D., Hughes L. (2003), *China Takes Off*, "Foreign Affairs". November/December, Vol. 82, No. 6, s. 36-53.
- ITC (2018), International Trade Centre Statistics.
- Lutkowski K. (2006), *Problem międzynarodowej nierównowagi płatniczej*, „*Ekonomista*”, nr 4, s. 425-473.

- Majchrowska E. (2014), *Wpływ członkostwa w WTO na handel zagraniczny Chin*, AFM, Kraków.
- NBSC (2017), National Bureau of Statistics of China.
- Rączkowski S. (1984), *Międzynarodowe stosunki finansowe*, PWE, Warszawa.
- Skopiec D.A. (2017), *Akumulacja rezerw dewizowych we współczesnej gospodarce światowej*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
- Starzyk K. (2009), *Zagraniczna polityka ekonomiczna w procesie rynkowej transformacji gospodarki. Przypadek Chin*, Placet, Warszawa.
- Starzyk K. (2012), *Zalamanie międzynarodowej równowagi płatniczej jako przyczyna światowego kryzysu gospodarczego*, Uniwersytet Ekonomiczny, Wrocław.
- Starzyk K. (2018), *Dylematy niedokończonych transformacji chińskiej gospodarki z perspektywy gospodarki światowej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 523, s. 392-399.
- “The Economist” (2018), *China and the West*, March.

CHINA’S OPEN DEVELOPMENT STRATEGY AS A SOURCE OF GROWING INTERNATIONAL PAYMENT DISEQUILIBRIUM IN THE CONTEXT OF THE TRADE WITH THE US

Summary: The increase in international payment disequilibrium since the turn of the century is one of the key challenges for the further development of international trade. It is also one of the causes of the global financial crisis 2007/2008+ and, as a consequence, constitutes a structural brake on the development of the world economy. We argue that the significant source of this situation is the dynamic but unbalanced growth of trade in the emerging economies of East Asia, especially China, as a result of its pro-export open development strategy.

The aim of the article is to present elements of a pro-export open development strategy using China as the example in the context of the links between this strategy and the growing international payments disequilibrium, with particular emphasis on the trade between China and the USA. The paper presents: elements of China’s open development strategy and its impact on building export potential; the disequilibrium of international payments disequilibrium and its phases in the context of trade between China and the USA; the problem of surplus and deficit economies in the context of growing protectionist tendencies; new tendencies in the international intra-industry division of labour in the context of growing international payment disequilibrium.

Keywords: world economy, open economy strategy, international payments disequilibrium, surplus economies, deficit economies, intra-industry division of labour, exchange reserves, protectionism.